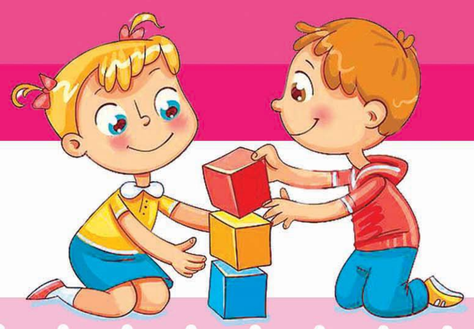
وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
معاونت بهداشت
دفتر سلامت جمعیت، خانواده و مدارس
اداره سلامت کودکان

بسته توانبخشی خانواده -محور

رشد پیش زبانی

در کودکان ایرانی از تولد تا ۵ سالگی

جمهوری اسلامی ایران
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

شماره‌ی‌پیگیری: ۲۱۷۹۱۷۵
تاریخ صدور: ۱۳۹۹/۱۱/۱۷

مجوز چاپ و انتشار کتاب

مشخصات کتاب

نام: بسته توانبخشی خانواده _محور (رشد پیش زبانی)
نویسنده/نویسندگان: فریبا بادگاری
مترجم/مترجمان:
گردآورنده/مصحح/سایر نقش ها:
قطع کتاب: رحلی
تعداد صفحه: ۳۲
رده سنی: بزرگسال
شابک/شابم: ۹۷۸-۶۲۲-۷۰۰-۷۰۷-۱
شناسه مجوز: ۹-۵۷۵۴۵-۴۵۱۸۸۳

مشخصات ناشر

نام ناشر: اندیشه ماندگار
شماره پروانه نشر: ۷۷۶۸

دفتر توسعه کتاب و کتابخوانی

عنوان و نام پدیدآور : بسته توانبخشی خانواده - محور: رشد پیش‌زبانی/ نویسندگان فریبا یادگاری...[و دیگران] ؛ تصویرسازی شقایق وفائی، مریم قلی‌پور، نگار رئیسی؛ به سفارش دفتر سلامت جمعیت، خانواده و مدارس- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، با همکاری دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
مشخصات نشر : قم: اندیشه ماندگار، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری : ۳۲ص. ؛ ۲۲ × ۲۹ س‌م.
شابک : ۱-۴۱-۷۰۰۷-۶۲۲-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : نویسندگان فریبا یادگاری، اکبر داروئی، طلیعه ظریفیان، عطیه اشتری، نیره مهدی‌پورشهریور، مرتضی فرازی، لیلا قلیچی...
عنوان دیگر : رشد پیش‌زبانی.
موضوع : مهارت‌های زبانی (دوران اولیه کودکی) Language arts (Early childhood)
شناسه افزوده : یادگاری، فریبا، ۱۳۴۳ - وفایی، شقایق، ۱۳۴۹، تصویرگر- قلی‌پور، مریم، ۱۳۵۹، تصویرگر -رئیسی، نگار، ۱۳۵۶، تصویرگر
شناسه افزوده : ایران. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی. دفتر سلامت جمعیت، خانواده و مدارس- دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی
شناسه افزوده : University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences
رده بندی کنگره : ۵/LB۱۱۳۹
رده بندی دیویی : ۶/۳۷۲
شماره کتابشناسی ملی : ۷۵۱۵۲۲۱
وضعیت رکورد : فیپا

بسته توانبخشی خانواده -محور

رشـــد پـیش زبـــانی

به سفارش: دفتر سلامت جمعیت، خانواده و مدارس- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با همکاری دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

نویسندگان: دکتر فریبا یادگاری، دکتر اکبر داروئی، دکتر طلیعه ظریفیان، دکتر عطیه اشتری، نیره مهدی پور شهریور، دکتر مرتضی فرازی، دکتر لیلا قلیچی، ابراهیم برزگر بفروئی، مینا فتوحی، مامک جولایی، عطیه قزوینی، گلنوش گل محمدی، زهرا آقارسولی، دکتر مریم ترامشلو، سیدشهاب الدین حسینی نسب، دکتر کوثر باغبان، رضوانه نائبیان، زهرا ولی تبار، دکتر مونا ابراهیمی پور، دکتر سیدحامد برکاتی، دکتر حمیدرضا لرنژاد، دکتر ناریا ابوالقاسمی، نغمه تشکری

تصویرسازی: شقایق وفائی، مریم قلی پور، نگار رئیسی

ناشر: اندیشه ماندگار

نوبت چاپ: اول- ۱۳۹۹

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۱-۴۱-۷۰۰۷-۶۲۲-۹۷۸

انتشارات اندیشه ماندگار

قم. خیابان صفائیه (شهدا). انتهای کوی بیگدلی. نبش کوی شهید گلدوست. پلاک ۲۸۴

تلفن: ۳۷۷۴۲۱۴۲-۳۷۷۳۶۱۶۵-۰۲۵ همراه: ۰۹۱۲۲۵۲۶۲۱۳

مقدمه

سال های ابتدای کودکی زیربنایی برای کل زندگی فرد است. اگر به نیازها و حیطه های تکاملی کودکان در این دوران پاسخ مناسبی داده شود، کودکانی سالم تر، با قدرت تفکر و تعقل بیشتر و مهارت های عاطفی و اجتماعی بهتری خواهیم داشت. زبان، گفتار، بلع و ارتباط از مهم ترین حیطه های تکاملی است. زبان موهبت الهی برای برقراری عالی ترین رابطه انسان ها با یکدیگر است، رشد و تکامل زبان از دوران جنینی با شنیدن صدای مادر شروع شده و پس از تولد به نحو کامل تری ادامه می یابد. نقش گفتاردرمانی در مسیر شناسایی زودهنگام اختلالات گفتار و زبان و ارائه مشاوره به موقع بسیار حیاتی است. هدف از تدوین این کتاب ارائه اطلاعات و دانش لازم برای پیشگیری از اختلالات ارتباطی و بهبود بخشیدن به موقع از سوی خانواده ها است. این آموزش ها می تواند برای برقراری ارتباط صحیح و تصحیح روش های تغذیه ای کودکان طبیعی نیز کمک کننده باشد. ضمن تشکر از دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی برای تدوین این بسته آموزشی خانواده محور، امید است این مجموعه بتواند برای پیشگیری از ایجاد اختلال، اصلاح به هنگام اختلال و ارتقای تکامل کودکان طبیعی موثر باشد.

دکتر علیرضا رئیسی
معاون بهداشت
وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

سخنی با والدین

والدین و مراقبان گرامی کودکان سرزمین عزیزمان ایران

این بسته برای استفاده شما طراحی شده است. برقراری ارتباط و رساندن پیام جزو حقوق اساسی هر انسان است. یکی از بهترین ابزارهای برقراری ارتباط، زبان کلامی است یعنی ما با استفاده از کلمه ها و جمله ها می توانیم نیازهایمان را اعلام کنیم و منظورمان، افکار و عقایدمان را به دیگران برسانیم و منظور و عقاید دیگران را بفهمیم. کودکان نیازهایشان را از طریق ایما و اشاره، نشان دادن، لمس کردن شما و حرف زدن اعلام می‌کنند. اما ممکن است مشکلات گفتار و زبان و اختلالاتی وجود داشته باشد که مانع از حرف زدن یا برقراری ارتباط مناسب کودک شود. این بسته برای کمک به پیشگیری یا کاهش و یا حذف اشکالات و اختلالات ارتباط، زبان، گفتار و بلع کودکان طراحی شده است. همچنین این مجموعه برای کودکانی که رشد طبیعی دارند قابل استفاده است، زیرا به والدین یا مراقبان کودک آموزش می دهد که چگونه بهترین روش ارتباط با کودک را به کار ببرند. اثربخشی این بسته کاملاً به همکاری شما والد یا مراقب گرامی وابسته است. لازم به یادآوری است که در صورت وجود مشکل جدی در رشد ارتباط، زبان، گفتار و بلع (دهانی و دهانی- حلقی) کودک نباید لزوم مراجعه به متخصصان مورد نیاز به ویژه آسیب شناسان گفتار و زبان (گفتار درمانگران) را فراموش کنیم. در صورت مراجعه به متخصصان و شروع برنامه های درمان پزشکی، توان بخشی و گفتاردرمانی، این بسته می تواند به شکل کمکی مورد استفاده شما قرار بگیرد. در صفحه‌ی بعد رنگ های راهنمای استفاده از بسته آورده شده است که در شش حوزه رشد پیش‌زبانی (مربوط به نوزادی و اوایل کودکی تا ۱۸ ماهگی است یعنی زمانی که کودک هنوز نمی‌تواند حرف بزند یا اوایل حرف زدن است)، رشد اولیه زبان (در این بسته از ۱۸ ماهگی تا ۵ سالگی را شامل می‌شود)، درک شنیداری (یعنی فهمیدن کلمه ها و جمله هایی که به کودک گفته می‌شود)، تولید و تلفظ صداهای گفتاری (یعنی کودک صداهای گفتاری را چگونه تلفظ می‌کند و آیا گفتار او قابل فهم است)، نارواني های گفتار و لکنت، بلع و تغذیه نوزادان و کودکان طبقه‌بندی شده است. شما می‌توانید برحسب این که کودک در کدام حوزه دچار مشکل است یا کدام حوزه را می خواهید ارتقاء دهید و تقویت کنید صفحه مربوطه را به راحتی از رنگ راهنمای بالای صفحه بیابید.

در ابتدای بسته چک لیست های رشد مهارت های ارتباط، زبان، گفتار بلع آورده شده است. سن تقویمی کودکتان را در نظر بگیرید و مهارت های سنی او را با جداول تطبیق دهید. سپس

علایم هشدار یا خطر را که زیر هر جدول آورده شده ببینید. اگر کودک این علایم هشدار را نشان می‌دهد لازم است براساس رنگ به حوزه مربوطه مراجعه کنید تا بتوانید در پیشگیری یا کاهش علایم کمک کنید. به خاطر داشته باشید که این بسته جانشین متخصص گفتاردرمانی نیست و فقط به شکل تکمیلی و در کنار مشورت کردن یا مراجعه به متخصص گفتاردرمانی می‌تواند کمک کند. البته برای خانواده‌هایی که کودک طبیعی دارند و فقط می‌خواهند برای ارتقاء و تقویت مهارت‌های ارتباط، زبان، گفتار و بلع کودکشان از این بسته استفاده کنند مراجعه به گفتاردرمانی اختیاری است.

راهنمای مراحل رشد

فهرست مهارت‌های رشد پیش‌زبانی

درک و فهم زبان	بیان و گفتن
تولد تا ۸ ماهگی (کودکی که هنوز ارتباط برقرار نمی‌کند)	
به صدا واکنش نشان می‌دهد.	گرسنگی یا ناراحتی خودش را با گریه نشان می‌دهد.
از حدود ۴ ماهگی وقتی با کودک صحبت می‌شود شروع به لبخند زدن می‌کند.	از حدود ۳ ماهگی صداهایی مثل اَ، اِ و آغون را می‌گوید.
وقتی که به صورت رو در رو و در فاصله نزدیک با کودک صحبت می‌شود به چهره و چشمان مادر توجه می‌کند (۴ ماهگی).	وقتی کودک صداسازی می‌کند و مادر پس از وی همان صداسازی را تکرار می‌کند، کودک دوباره برای ادامه بازی با مادر صداسازی می‌کند.
از حدود ۴ ماهگی به لحن صحبت اطرافیان واکنش‌های متفاوتی نشان می‌دهد. مثلاً وقتی قربان صدقه‌اش می‌روید می‌خندد و وقتی به او اخم می‌کنید لب برمی‌چیند.	
۸ تا ۱۲ ماهگی (کودکی که در مرحله برقراری ارتباط است)	
به اسمش واکنش نشان می‌دهد.	صداهایی مانند «با، ما، دا، گا» را از خودش در می‌آورد و گاهی به صورت پشت سرهم مثلاً «باباباباً» می‌گوید.
کلمه‌های ساده‌ای مثل «نکن»، «بیا»، «آب»، «دَدَ»، «مامان» و «بابا» را متوجه می‌شود.	وقتی چیزی می‌خواهد دستش را به سمت آن دراز می‌کند.
با شنیدن آهنگ شروع به تکان تکان دادن خود و یا صداسازی کردن می‌کند.	حرکات ساده‌ای مثل «دس دسی»، «سرسری» و صداهایی مانند «بَ بَ»، و «دادا» را از دیگران تقلید می‌کند.
می‌داند که از اشیاء آشنا مثل شیشه شیر، تلفن و یا قاشق چگونه استفاده کند.	

وقتی عکسی یا وسیله‌ای را به کودک نشان می‌دهید به آن توجه و نگاه می‌کند.	
۱۲ تا ۱۸ ماهگی (کودکی که در مرحله تک کلمه و جمله‌های دوکلمه‌ای است)	
دستورات ساده‌ای مانند «بده من»، «بیا اینجا» و «بشین» را متوجه می‌شود و انجام می‌دهد.	کلمه‌هایی مانند «مامان»، «آب» و «آجی» را در جاهای درست استفاده می‌کند مثلاً وقتی تشنه است می‌گوید «آب».
اشیاء زیادی را به درستی استفاده می‌کند مثلاً شانه را به موهایش می‌زند.	وقتی چیزی از شما می‌خواهد یا قصد دارد توجه شما را به سمت چیزی جلب کند با انگشتش به سمت آن اشاره می‌کند.
از حدود ۱۸ ماهگی به بعد ادای انجام کارهایی مثل غذا دادن، خواباندن عروسک، رانندگی کردن را در بازی‌هایش در می‌آورد.	کلمه‌های ساده‌ای مانند «توپ»، «نینی» و «لالا» را بعد از شما تکرار می‌کند.

علایم هشدار در کودکان از تولد تا ۱۸ ماهگی

نشانه‌های خطر از تولد تا ۸ ماهگی
کودک شما گریه نمی‌کند. کودک شما به صداها حتی صداهای بلند واکنش نشان نمی‌دهد. وقتی با او از فاصلهٔ نزدیک حرف می‌زنید به صدا و چهره شما توجه نمی‌کند. هیچ گونه صدایی از خودش در نمی‌آورد.
نشانه‌های خطر از ۸ تا ۱۲ ماهگی
تا ۱۲ ماهگی هیچ صدایی را بیان نمی‌کند و یا فقط صداهایی مانند «اَ»، «اِ»، «آ» را می‌گوید. از دیگران درخواست نمی‌کند. دست یا انگشتش را برای درخواست چیزی دراز نمی‌کند. حرکت یا صداسازی دیگران را تقلید و تکرار نمی‌کند. به اسمش واکنش نشان نمی‌دهد.
نشانه‌های خطر از ۱۲ تا ۱۸ ماهگی
هیچ کلمه‌ای نمی‌گوید. دستورات ساده را متوجه نمی‌شود. برای درخواست کردن چیزی از انگشت اشاره یا دراز کردن دست به سمت آن استفاده نمی‌کند.

رشد پیش زبانی

خانواده گرامی

به یاد داشته باشید شما بهتر از هر کسی کودکتان را می شناسید و در طول شبانه روز بیشترین وقت را با او می‌گذرانید. شما مهمترین افراد در زندگی کودکتان هستید پس شما بهترین کسی هستید که می توانید به رشد کودکتان کمک کنید. این بسته به شما کمک می‌کند که بتوانید فرصت هایی را برای کودکتان فراهم کنید تا او به رشد ارتباطی و زبانی مناسب سنش برسد.

پیش از این که کودکتان بتواند اولین کلمه های خود را بیان کند، از روش های دیگری مانند اشاره کردن، نگاه کردن یا حتی گریه کردن برای برقراری ارتباط و درخواست کردن استفاده می‌کند. این مهارت ها از پیش نیازهای مهم حرف زدن کودکتان هستند. دوره پیش زبانی از بدو تولد تا حدود ۱۸ ماهگی است. با این که کودکان از حدود ۱۲ ماهگی اولین کلمه های خود را می‌گویند، اما تا حدود یک و نیم تا دو سالگی هنوز هم از اشارات به همراه کلمه های خود استفاده می‌کنند. این بسته به شما راهکارها و پیشنهاداتی می دهد که بتوانید با کودک بدو تولد تا ۱۸ ماهۀ خود ارتباط بهتری برقرار کنید و به رشد گفتار و زبان او کمک کنید. اما توجه داشته باشید که ممکن است کودکی مثلاً ۳ ساله باشد اما هنوز مهارت های ارتباطی او در مرحلۀ پیش زبانی باشد. بنابراین از این بسته می توان حتی برای کودکان سنین بالاتر که در مرحلۀ پیش زبانی قرار دارند هم استفاده کرد.

چگونه از این بسته استفاده کنیم؟

در ابتدای این بسته فهرست مهارت هایی را مشاهده کردید که برای بررسی مهارت های درکی و بیانی کودکتان آورده شده‌اند که شامل سه بخش تولد تا ۸ ماهگی، ۸ تا ۱۲ ماهگی و ۱۲ تا ۱۸ ماهگی است. صرف نظر از سن کودکتان، رفتارهایی که در فهرست مهارت نوشته شده را از ابتدای آن بخوانید و هرکدام از آنها را که در کودکتان مشاهده کردید، علامت بزنید.

اگر کودک همه مهارت‌های متناسب با سنش را دارد، آیا می‌توان از این بسته استفاده کرد؟

بستۀ مداخله خانواده - محور پیش‌زبانی برای کودکان زیر یک سال دارای دو بخش است: کودکان از بدو تولد تا ۸ ماهگی که در این بسته به نام «کودکی که ارتباط برقرار نمی‌کند و حرف نمی‌زند» و کودکان ۸ ماهه تا ۱۲ ماهه که در این بسته به نام «کودکی که شروع به برقراری

ارتباط نموده است»، در نظر گرفته شده است. در مورد روش های کمک به کودکان بالای ۱۲ ماه می توانید به بستهٔ رشد زبان در همین کتاب مراجعه نمایید. با توجه به سن کودکتان در هر یک از بخش های ۱ و ۲ راهکارهایی برای ارتقاء مهارت های ارتباطی او ارائه شده است که می توانید از آنها استفاده کنید. با افزایش سن کودکتان می توانید از راهکارهای بخش های بعدی یا بسته رشد زبان هم استفاده کنید.

اگر کودک بعضی از مهارت های فهرست رشدی را ندارد، چگونه می توان از این بسته استفاده کرد؟

اگر رفتاری را از فهرست مهارت ها در کودکتان مشاهده نکردید، به قسمت نشانه های خطر یا علایم هشدار در بخش ابتدایی این بسته مراجعه کنید. اگر هر یک از نشانه های خطر در کودکتان وجود داشت، باید به گفتاردرمانگر مراجعه کنید تا وضعیت ارتباطی و گفتار و زبان کودکتان به دقت بررسی شود. در عین حال می توانید از راهکارهای این بسته هم استفاده کنید به این صورت که اگر کودکتان حتی یک مورد از مهارت های بخش تولد تا ۸ ماهه از چک لیست را نداشت، به بخش اول مربوط به نوزاد تولد تا ۸ ماهه در زیر مراجعه کنید.

آموزش برقراری ارتباط با نوزاد از تولد تا ۸ ماهگی

نوزاد با نگاه کردن، لبخند زدن و تکان دادن دست و پا با مادرش ارتباط برقرار می‌کند.
کودک شما در این مرحله فقط به شما و چیزهایی که اتفاق می افتد، واکنش هایی مانند گریه یا

دست و پا زدن نشان می‌دهد یعنی هنوز نمی‌تواند از شما چیزی بخواهد (نگاه کنید به جدول زیر).

درک	بیان
- معنای کلمات را درک نمی‌کند. - صداهای آشنا را تشخیص می‌دهد. - سرش را به سمت صدا بر می‌گرداند. - وقتی اسمش را صدا می‌زنید، به شما نگاه می‌کند و بدنش را حرکت می‌دهد. - تعداد کمی از حرکات و ایما و اشاره‌ها را تشخیص می‌دهد مانند وقتی که دستتان را برای بغل کردن جلو می‌برید. - شناخت خود را از وقایع روزمره نشان می‌دهد، برای مثال وقتی جورابش را نشان می‌دهید، پایش را بالا می‌آورد.	- به محیط واکنش نشان می‌دهد. هنوز به طور هدفمند پیامی نمی‌رساند. - متناسب با نیازهایش، به شیوه‌های مختلفی گریه می‌کند. - وقتی چیزی را نمی‌خواهد، چشم‌هایش را می‌بندد یا سرش را برمی‌گرداند. - با علاقه به چهره‌ها نگاه می‌کند. - وقتی با او صحبت می‌کنید ساکت می‌شود یا لبخند می‌زند. - وقتی با او صحبت می‌کنید یا به او لبخند می‌زنید، صدا در می‌آورد و بدنش را حرکت می‌دهد. - حالات چهره‌ای مختلفی در می‌آورد. - به سمت صداها برمیگردد. - وقتی چیزی را می‌خواهد بدنش را حرکت می‌دهد تا به آن برسد. - از فعالیت‌ها تقلید می‌کند. - صداهایی مانند آآآ، اووو، گا، مو در می‌آورد. - غان و غون می‌کند مانند بابا، ماما. - از صداهایی که درمی‌آورید تقلید می‌کند. - از بازی‌هایی مانند دالی بازی لذت می‌برد.

رفتارهای کودکتان را زیر نظر بگیرید و منتظر بمانید تا او کاری انجام دهد.

۱. بـه رفتارهـای کودکتان در موقعیت های مختلف توجه کنید، مخصوصاً رفتارهایی که نشـان می دهد کودکتان آماده اسـت که با او حرف بزنید، مانند زمانی که دسـت ها یا پاهایش را حرکت می دهد، صداسازی می کند، یا لبخند می زند.

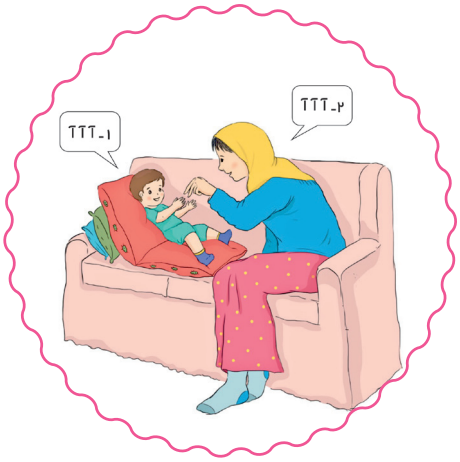

وقتی گرسـنه، خسته یا ناراحت اسـت معمولاً نگاهش را برمی‌گرداند، گریه می‌کند، اخم یا غرغر می‌کند. در چنین شرایطی بگذارید کودکتان استراحت کند، یا به او کمک کنید تا آرام شود.

۲. منتظـر بمانیـد تا ببینید کودکتـان چه کارهایی انجـام می دهد یا چـه صداهایی از خودش درمی‌آورد.

۳. به او گوش کنید. مراقب باشـید که صداسـازی او را قطع نکنید. قرار نیست که شما همیشه حرف بزنید. به او هم باید فرصت دهید.

از کودکتان تقلید کنید.

- حرکات بدن، کارها و شکلک های صورت او را تقلید کنید.
- اگر زبانش را بیرون می‌آورد، شما هم زبانتان را بیرون بیاورید.
- از همه مهم‌تر، صداهایش را دقیقاً مثل خودش تقلید کنید.
- اگر منتظر بمانید، او هم کم کم از شما تقلید می‌کند.

با کودکتان حرف بزنید.

- طوری با کودکتان صحبت کنید انگار که او هم می‌تواند با شما صحبت کند.
- در هر موقعیتی اول منتظر بمانید تا ببینید کودکتان چه کار می‌کند یا به چه چیزی توجه می‌کند و بعد در مورد آن صحبت کنید.
- موقع صحبت با او از حرکت دست و شکلک های صورت استفاده کنید.

- با صدای بچه‌گانه با کودکتان حرف بزنید.
- کودکتان از تکرار حرف‌هایتان لذت می‌برد. پس می‌توانید حرف‌هایتان را بارها و بارها برای او تکرار کنید.
- اگر کودکتان ساکت است، خودتان صحبت کنید و بعد از گفتن چیزی، منتظر بمانید و به او فرصت دهید تا پاسخ دهد.
- هر بار که شما صحبت می کنید، کودکتان باید صدای شما را بشنود. هر چه بیشتر صدای شما را بشنود، بیشتر حرف می‌زند.

در مورد کارهای کودکتان حرف بزنید.

- در مورد حرکات، شکلک های صورت و صداهای کودکتان حرف بزنید انگار که می‌خواهد با این کارهایش چیزی را به شما بفهماند.
- برای مثال وقتی تکانش می‌دهید، او می‌خندد و از خوشحالی از خودش صدا در می‌آورد، شما می‌توانید به او بگویید: «دوس داری من تکونت میدم؟» اگر چه کودکتان متوجه حرف‌های شما نمی‌شود، ولی دوست دارد به آهنگ صدای شما گوش بدهد.

در مورد کارهای خودتان و اتفاقاتی که می‌افتد با کودکتان حرف بزنید.

- در مـورد کارهایی که انجام می‌دهید مثل ظرف شسـتن یا عوض کردن پوشـک برای کودک حرف بزنید، مثلاً بگویید: «پوشکتو کثیف کردی، بیا عوضش کنم».
- وقتی به سمت زنگ تلفن برمی‌گردد، شما می‌توانید بگویید: «تلفنه! بابا زنگ زده».

از کودکتان سؤال بپرسید.

- اگرچه کودکتان متوجه کلمات شـما نمی‌شـود، اما دوسـت دارد شـما با او حرف بزنید.
- برای مثال، وقتی صدای پدرش را از بیرون می‌شـنود، می‌توانید بپرسـید: «شنیدی؟ صدای بابا بود؟»
- یا وقتی خمیازه می‌کشد، می‌توانید بپرسید: «خسته شدی؟ می‌خوای بخوابی؟»

با کودکتان بازی کنید.

بهتر است مادر موقع بازی رو در روی کودک باشد.

وسیله هایی را برای بازی کودکتان بیاورید که:

- بتوانـد آنهـا را در دهانـش ببرد (وسـایل پلاسـتیکی تمیـز غیر قابل قـورت دادن مثـل لیوان پلاستیکی، قیف)
- با ضربه زدن به آنها صدا در بیاورید (مثل زدن قاشق روی قابلمه)

وسایل غیرقابل شکستن به کودکتان بدهید که بتواند آنها را پرت کند، مثل پرت کردن توپ یا عروسک.

روش های بازی با کودک

وقتـی می خواهید با وسـیله ای بـا کودکتان بازی کنید رو به روی او بنشـینید. وسـیله ای را که می خواهید به او نشان دهید نزدیک صورتتان نگه دارید. برای این که توجه کودک را به اسباب

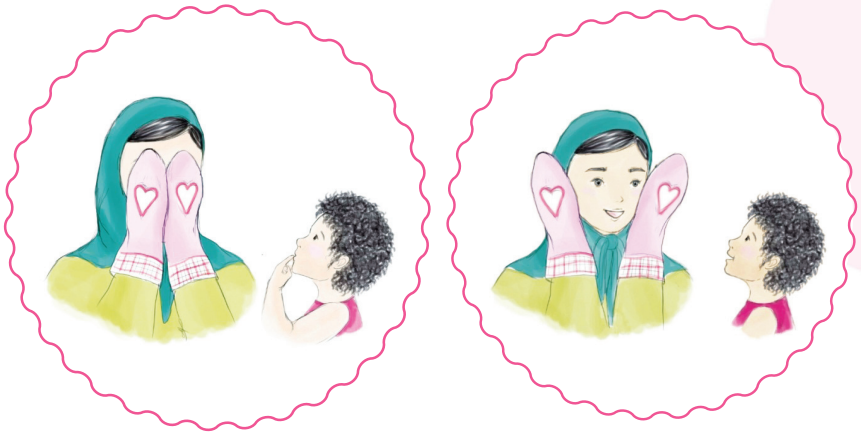

بازی یا وسیله جلب کنید، با اسباب بازی کارهای جالب انجام دهید:

- آن را تکان بدهید.
- آن را بچرخانید.
- با آن بازی کنید.
- صداهای بامزه با دهانتان درآورید یا اسم کودک را صدا بزنید.
- اگر کودک به شما و اسباب بازی نگاه کرد، فوراً به او نگاه کنید، لبخند بزنید و چیزی بگویید، مثلاً اسم آن چیز را برای او بگویید.

نکات مهم در بازی با کودک

- کودکتان وسیله ها را در دهانش می‌گذارد، به آنها دست می زند، آنها را پرت می‌کند، آنها را تکان می دهد. اینها همه بازی کردن کودک است. پس وسیله ها یا اسباب بازی هایی برایش بیاورید تا با آنها بازی کند.
- می توانید وسیله های نرم مانند عروسک یا جغجغه را گاهی در بالای سر او یا بالای گهواره اش آویزان کنید تا با آنها بازی کند.
- موقع بازی کردن کودکتان رودر روی او قرار بگیرید تا شما را ببیند، و به کارهای او پاسخ دهید. مثلاً اگر اسباب بازی را به زمین می زند، شما هم کارش را تقلید کنید و بگویید: بزن بزن. سپس منتظر بمانید تا او هم صدایی در بیاورد یا کاری کند.
- اگر اسباب بازی را به او نشان می دهید، نزدیک صورتتان نگه دارید تا همزمان هم به اسباب بازی و هم به صورت شما نگاه کند. اگر نگاه نکرد آن را تکان دهید یا صدایی از خودتان درآورید تا به آن نگاه کند.
- انواع بازی های کودکانه مانند دالی بازی، کولی دادن، قایم موشک و ... را با هم انجام دهید.
- هر بار که می خواهید این بازی ها را انجام دهید به کودکتان بگویید: «می‌خواهیم دالی بازی کنیم».
- بارها و بارها این بازی ها را انجام دهید.
- وقتی کودک بازی ها را یاد گرفت، کارهای عجیب انجام دهید مثلاً دستتان را از روی صورت برندارید و منتظر بمانید ببینید کودک چه کار می‌کند یا چه صدایی از خودش در می‌آورد.
- اجازه دهید کودک هم نوبت داشته باشد و در نوبتش کارهایی انجام دهد یا صدایی در بیاورد.

چگونه با کودکم نوبت‌گیری کنم؟

نوبت‌گیری یعنی چه؟

- در طی حرف زدن، افراد بزرگسال نوبتی حرف می‌زنند و وقتی یک نفر صحبت می‌کند، فرد دیگر گوش می‌دهد. در حین ارتباط با کودک نیز باید این نکته رعایت شود.
- برای مثال وقتی کودکتان از خودش صدا درمی‌آورد، شما به او گوش می‌کنید و وقتی صداسازی او تمام شد، شما شروع می‌کنید. در این حالت نوبت‌گیری بین شما و کودکتان انجام شده است.

با رفتارهای کودکتان نوبت‌گیری کنید.

- هرواکنشی را که کودکتان از خودش نشان می‌دهد مثل صدا درآوردن، نگاه کردن به شما، لبخند زدن یا دست و پا زدن یا حتی عطسه کردن، به عنوان یک نوبت از طرف او در نظر بگیرید.

- موقـع صحبت کردن یا بازی کردن با کودک، او ممکن اسـت با صدا، تغییر شـکلک صورت یا تکان دادن دست و پا به شما واکنش نشان دهد. اینها یعنی حالا نوبت اوست. در این مواقع کمی منتظر بمانید تا او در نوبتش این کارها را انجام دهد.

نوبت‌گیری را در کودکتان ایجاد کنید.

- می‌توانید از او سـؤال بپرسـید. مثلاً صدایی می‌آید و کودکتان سـرش را برمی‌گرداند. شما از او می‌پرسید: «چی بود؟ لیوان افتاد؟» منتظر بمانید تا کودکتان واکنش نشان دهد.
- شـما می‌توانید از سـؤالات گزینه‌ای استفاده کنید. دو تا وسیله را به او نشان دهید و بپرسید که کدام را می‌خواهد و بعد منتظر واکنش او باشـید. کودکتان ممکن اسـت به وسـیله‌ای که می‌خواهد نگاه کند، یا سرش را به سمت آن برگرداند یا به طرف آن حرکت کند. مطمئن شوید که دو وسـیله را با فاصله مناسب نگه داشـته‌اید، تا بتوانید متوجه شوید که کدام مورد علاقه او است.

با هم کتاب بخوانید.

- حتی اگر کودک شما در این سن کتاب را در دهانش می‌گذارد یا می جود اشکالی ندارد. حتی اگر چند لحظه هم بتوانید با هم کتاب بخوانید خوب است.
- شما می توانید از روی تصویرهای کتاب داستان یا کتاب های درسی سال های قبل خواهر و برادر بزرگتر، تصاویر را برای کودک تعریف کنید. از روی تصاویر می توانید شعر بخوانید و تصاویر را به او نشان دهید.
- اجازه دهید خودش هم کتاب را بگیرد، ورق بزند و نگاه کند. مجبورش نکنید که فقط به گفتن شما گوش کند.
- در حالت رو در رو قرار بگیرید و کتاب را به کودکتان نشان دهید.
- مثلاً می توانید عکس ماشین را در کتاب به او نشان دهید و بگویید : «بیب بیب ماشینه» یا سگ را نشان دهید و بگویید: «هاپو رو ببین. هاپو میگه هاپ هاپ». نگاه کنید که او چه کاری انجام می دهد. اگر صدا درآورد تقلید کنید. اگر کتاب را کشید و جوید، در مورد کاری که می‌کند حرف بزنید: «تو کتابو می خوری؟»
- سعی کنید از جمله های کوتاه تر استفاده کنید.
- اگر به یک عکس نگاه می‌کند یا دستش را روی آن می‌گذارد، به آن اشاره کنید و اسم آن را بگویید. سپس دوباره منتظر بمانید تا صدایی درآورد. سپس دوباره نوبت شما است. چیز دیگری در کتاب را به او نشان دهید و ادامه دهید.
- بارها این کارها را تکرار کنید.

برای کودکتان شعر بخوانید.

- زمانی که کودک آرام است و حالش خوب است، برایش انواع شعرهای کودکانه یا محلی را بخوانید.
- موقع شعر خواندن از شکلک های صورت یا حرکت دست هم استفاده کنید. مثلاً اگر در شعر گفته شده «دستامونو باز می‌کنیم»، شما هم دست هایتان را باز کنید.
- وقتی شعر را خواندید منتظر بمانید، اگر پاسخ داد، صدا و حرکتش را تقلید کنید.
- یک شعر را بارها و بارها برایش بخوانید و هر بار هم عین دفعه قبل بخوانید. وقتی چندین دفعه یک شعر را خواندید و دیگر برای او آشنا شد، در بعضی بخش های شعر مکث کنید، مثلاً می‌گویید «تاب تاب عباسی خدا منو ...» و منتظر می مانید تا کودک صدایی دربیاورد.
- شعرها را خیلی تند برایش نخوانید. کمی آهسته تر بخوانید تا یاد بگیرد.
- به هر کاری که در نوبتش انجام داد پاسخ دهید. کار کودکتان حتی می تواند تنفس سریع تر باشد یا با پا ضربه بزند، لبخند بزند، غرغر کند، یا صدا دربیاورد. فوراً پاسخ دهید و یا خواندن شعر را ادامه دهید یا دوباره بخوانید.

آموزش برقراری ارتباط با کودکان از ۸ تا ۱۲ ماهگی

درست است که کودکتان در این مرحله هنوز از کلمات واقعی برای برقراری ارتباط با شما استفاده نمی‌کند، اما به روش‌های مختلفی مثل دراز کردن دست یا صداسازی کردن، از شما درخواست می‌کند.

مواردی که کودک ۸ تا ۱۸ ماهه می‌فهمد:

- کلمه های آشنا در موقعیت‌های روزمره مثل «بای‌بای» یا «بالا»
- اسم‌ها یا وسایل آشنا مثل شیشه شیر، توپ یا چراغ
- کلمه «نه»
- پرسش‌های ساده، برای مثال وقتی از او می‌پرسید «عروسکت کو؟»، به طرف عروسکش حرکت می‌کند و به آن نگاه می‌کند یا به آن اشاره می‌کند.
- دستورات ساده همراه با اشارات

مواردی که کودک ۸ تا ۱۲ ماهه بیان می‌کند:

- با استفاده از نگاه کردن، صداسازی و یا اشارات (بدون استفاده از کلمات) پیام هدفمندی را می‌رساند.
- صداها را در کنار یکدیگر می‌گذارد و گفتار نامفهومی دارد.
- از صداهای خاصی برای اشاره به چیز خاصی به طور ثابت استفاده می‌کند، مثلاً «هو هو» را همیشه برای اشاره به هاپو بیان می‌کند.
- گهگاهی از یک کلمه استفاده می‌کند.

دلایل مختلفی که کودکان ارتباط برقرار می‌کنند:

- برای اعتراض کردن یا امتناع از چیزی، برای مثال سرش را به علامت «نه» تکان می‌دهد.
- برای درخواست کردن، مثلاً بطری را به شما می‌دهد تا برایش باز کنید.
- برای جلب توجه از صداسازی یا اشارات استفاده می‌کند.
- برای این که چیزی را به شما بدهد یا آن را به شما نشان بدهد.
- برای سلام یا خداحافظی، مثلاً دستش را تکان می‌دهد تا بای‌بای کند.
- برای این که به دیگران پاسخ بدهد، مثلاً اگر از او بخواهید که چیزی را برایتان بیاورد، به آن اشاره می‌کند یا آن را برایتان می‌آورد.
- برای نشان دادن شی مورد علاقه‌اش، مثلاً به چیزی اشاره کند و سپس برگردد و به شما نگاه کند.

به رفتارهای کودکتان توجه کنید و منتظر بمانید تا او ارتباط را شروع کند.

- به حرکات و رفتارهای کودکتان در موقعیت‌های مختلف توجه کنید. به‌عنوان مثال ممکن است وقتی او چیزی را می‌خواهد به سمت آن نگاه کند و بگوید «اِ اِ» اگر شما به این کارهای او توجه کنید می‌توانید متوجه منظور او شوید.
- به‌جای اینکه همیشه نیازهای کودکتان را حدس بزنید، بگذارید او از شما درخواست کند. مثلاً زمانی که گرسنه است و موقع غذا دادن به او است، اجازه دهید او به روش خودش از شما درخواست غذا کند. مثلاً دست شما را بگیرد و به سمت آشپزخانه ببرد یا به یخچال نگاه کند.

کودکتان را مجبور نکنید که حرف بزند!

این که مدام به کودکتان بگویید کلمه ها را بعد از شما تکرار کند، به او کمک نمی‌کند که حرف زدن را زودتر یاد بگیرد، بلکه تأثیر معکوس دارد. برای آن که این نکته یادتان بماند، با خودتان بگویید: اینقدر نگو «بگو»!

با کودکتان به صورت رو در رو ارتباط برقرار کنید.

- وقتی می‌خواهید با کودکتان ارتباط برقرار کنید باید طوری در کنارش قرار بگیرید که فاصله‌تان با او کم باشد و به‌راحتی بتواند صورت شما را ببیند.
- مثلاً می‌توانید کودکتان را طوری روی پایتان قرار دهید که صورتش به سمت شما باشد. یا این که وقتی روی زمین نشسته است طوری مقابلش بنشینید که هم سطح کودکتان باشید و او به راحتی صورت شما را ببیند.

از کودکتان تقلید کنید.

- اگر مطمئن نیستید که باید چه کار کنید، تقلید آسان‌ترین کار است!
- وقتی از کارها، صداها و حرکات صورت کودکتان تقلید می‌کنید، او لذت می‌برد. همان کاری

را کـه کودکتان انجام می‌دهد، انجام دهید. همـان چیزی را که می‌گوید، دقیقاً مثل خودش بگویید. مثلاً اگر کودکتان در حال زدن قاشـق روی قابلمه است شما هم شما عین او، همین کار را تکرار کنید.

- اگر کودکتان دوباره آن کار را تکرار کرد، شما هم دوباره از او تقلید کنید.
- شما با تقلید از کودکتان به او یاد می‌دهید که از شما تقلید کند.

در مورد کارهای کودکتان حرف بزنید.

کودکتـان در ایـن مرحله از طریق نگاه کردن، اشـاره کردن و صداهایش سـعی می‌کند به شـما چیزی بگوید.

شما می‌توانید در مورد این کارهای کودکتان با او حرف بزنید. مثلاً اگر لیوان آب از دست کودکتان افتاد و او گفت «آ»، شما بگویید «آخ! آب ریخت! خیس شد!».

وقتی کودکتان با صداسـازی می‌خواهد چیزی را به شـما بفهماند، با کلمه‌ها و جمله‌های ساده منظور او را بیان کنید.

مثـلاً وقتـی با انگشـتش به سـمت موتور اشـاره می‌کنـد و می‌گوید «اِاِ» بـه او بگویید «موتور، قام قام».

در مورد کارهای خودتان و اتفاقاتی که می‌افتد با کودکتان حرف بزنید.

- در مـورد کارهایی که انجـام می دهید با کودکتان حرف بزنید. مثلاً وقتی بشـقاب غذا را برای کودک می‌آورید بگویید «به به! می‌خوام بهت غذا بدم».
- یـا این که در مـورد چیزهایی که در طی روز اتفـاق می‌افتد، برای کودکتان حـرف بزنید. مثلاً وقتی دارید دست هایش را می‌شویید بگویید «دسـتت رو می‌شـورم، به به! چه تمیز شـد!».

با کودکتان بازی کنید.

- بهترین راه برای این که با کودکتان بازی کنید، این است که هر کاری که با اسباب‌بازی‌هایش انجام داد، از او تقلید کنید.
- بنابراین باید شما هم همان وسیله را برای خودتان داشته باشید و در حین بازی وسیله کودک را از دست او نگیرید. مثلاً اگر دارد به عروسکش غذا می‌دهد، شما هم با عروسک خودتان همان کار را انجام دهید.

نوبت‌گیری را در کودکتان ایجاد کنید.

- اول صورت خودتان را مشتاق نشان دهید و منتظر بمانید. وقتی که منتظر می‌مانید، کودکتان با نگاه کردن به صورت شما متوجه می‌شود که نوبت اوست.
- چطور مشتاق بودن خود را نشان دهید؟ وقتی کودکتان به یک اسباب بازی یا خوراکی توجه می‌کند، شما می‌توانید به کودکتان نزدیک‌تر شوید تا بداند که می‌خواهید حرف‌های او را بشنوید. چشمان خود را بازتر کنید و ابروهای خود را کمی بالا بیندازید، انگار مشتاقانه منتظر شنیدن حرف‌های او هستید. سرتان را کمی تکان دهید و یا لبخند بزنید تا تشویق شود در مورد آن صدایی در بیاورد.

اگر کودکتان نمی‌داند که نوبت اوست، شما می‌توانید آن چیز را به کودک نشان دهید و منتظر بمانید تا کاری انجام دهد.

آموزش نوبت‌گیری در قالب بازی

- کودکتان ممکن است به شما نگاه کند، اشاره کند، صدایی از خودش دربیاورد یا کاری انجام دهد.
- مثلاً وقتی با او دالی بازی می‌کنید، ممکن است تلاش کند پارچه را از روی سر شما کنار بزند و صدایی در آورد. مثلاً بگوید «آ».
- معمولاً زمانی که کودکتان از صدا استفاده می‌کند، راحت‌تر متوجه می‌شوید که دارد نوبت‌گیری می‌کند.
- اما گاهی کودکتان بدون این که صدایی از خودش دربیاورد، نوبت‌گیری می‌کند. اگر کودک شما صداهای زیادی بیان نمی‌کند، باید چهره او را نگاه کنید و به اشاره‌ها و کارهای او با دقت توجه کنید.

آموزش نوبت‌گیری با استفاده از سؤال پرسیدن

انواع سؤالاتی که می‌توانید از کودکتان بپرسید:

- سؤالات گزینه‌ای: دو تصویر یا دو وسیله را در مقابل کودک نگه دارید و از او بپرسید: کدومو می‌خوای؟ کودکتان ممکن است به چیزی که می‌خواهد نگاه کند، اشاره کند یا چیزی بگوید.
- سؤالات آره/ نه: سؤالاتی بپرسید که جواب آنها آره / نه باشد و کودک می‌تواند حتی با تکان دادن سرش جواب دهد. مثلاً می‌توانید بپرسید: دوست داری بریم بیرون؟

آموزش نوبت‌گیری با استفاده از کلمه های پرسشی

- سؤالات با کلمه های پرسشی: کودک در این مرحله می‌تواند سؤالاتی را که با «چی؟»، «کو؟»

و «کی؟» از او می‌پرسید، با صدا درآوردن یا اشاره کردن جواب دهد. مثلاً اگر از کودکتان بپرسید «یخچال کو؟» کودکتان می‌تواند یخچال را به شما نشان بدهد. یا اگر نتوانست آن را پیدا کند، می‌تواند دستش را به علامت «نیست!» بالا بیاورد.

- کودکان در این مرحله هنوز نمی‌توانند از کلمات استفاده کنند، پس سعی کنید سؤالاتی بپرسید که او بتواند بدون استفاده از کلمات به آنها جواب بدهد. البته منظورمان این نیست که کلاً از این نوع سؤالات از او نپرسید.
- اگر نتوانست به این نوع سوالات جواب بدهد، فوراً آن را به سؤالات آره/نه تبدیل کنید یا این که خودتان جواب آن سؤال را بدهید.
- مثلاً وقتی می‌پرسید «داری چی کار می‌کنی؟» و کودکتان نتوانست جواب دهد، بپرسید «داری بازی می‌کنی؟»

بیش از حد از کودکتان سؤال نپرسید.

زمانی که کودکتان در حال بازی کردن است، مدام از او سؤال نپرسید.

زمانی که در حال بازی کردن است، کار او راتوصیف کنید.

زمانی که کودکتان در حال بازی کردن است، به جای این که مدام از او سؤال بپرسید، در مورد کارهایی که او انجام می‌دهد صحبت کنید.

صداسازی‌های کودک را معنی‌دار کنید.

وقتی کودکتان صداسازی‌های بدون معنی مثل «باباباباـ» می‌گوید، برای معنادار کردن این صداسازی به پدر کودک اشاره کنید و بگویید «بابا». یا مثلاً وقتی می‌گوید «دَ دَ دَ دَ»، با بیان «دَ دَ» و اشاره به در، آن را برای کودک معنادار کنید.

با کودکتان طوری صحبت کنید که بتواند حرفهای شما را بهتر متوجه شود.

در مورد موارد زیر با کودکتان صحبت کنید:

- در مـورد اتفاقـی که همین الان دارد می‌افتـد، حرف بزنید. مثلاً در مورد سـگی که دارد هاپ هاپ می‌کند، یا بچه‌هایی که دارند در پارک بازی می‌کنند، یا روشـن و خاموش شـدن لامپ، یعنی تمام چیزهایی که او دارد می‌بیند و می‌شنود.
- در مـورد چیزهـای آشـنا که قرار اسـت اتفـاق بیفتند بـا او حرف بزنیـد. مثلاً وقتی کـه دارید لباس‌هایـش‌رادرمی‌آوریـدکـه‌حمامـش‌کنیـد،بـه‌اوبگوییـد«داری‌میـری‌حمـوم».
- در مورد مسـائلی صحبـت کنید که چند لحظه پیش اتفاق افتاده‌انـد. مثلاً یک دقیقه بعد از این که مامان‌بزرگ می‌رود، می‌توانید بگویید: « مامان‌بزرگ نیست. رفت خونه».
- سـعی کنید موقع صحبت کردن با کودکتان در مورد چیزهایی که در بالا گفته شـد، از اشـاره کردن و شکلک‌های صورت هم استفاده کنید تا او بهتر متوجه حرف‌های شما بشود.
- ممکـن اسـت کلمه به کلمه آن چیزی کـه می‌گویید را درک نکند، اما کم کـم تمام کلمه‌ها و جمله‌ها را درک می‌کند.
- یادتان باشد که از جملات خیلی کوتاه استفاده کنید.

با کودکتان طوری صحبت کنید که بتواند بهتر حرف بزند.

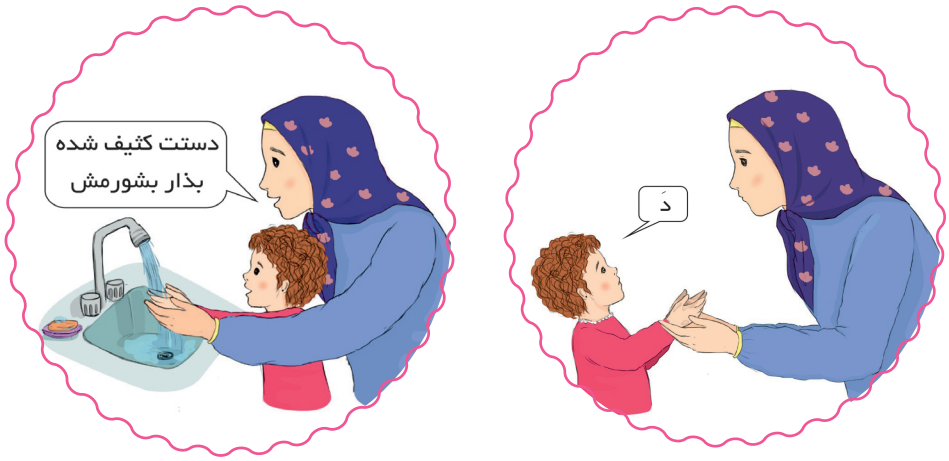

- وقتی که کودکتان دارد با شما ارتباط برقرار می‌کند، جواب شما باید مربوط به آن چیزی باشد که او در آن لحظه به آن توجه کرده است.

- در شرایط یکسان از کلمات یکسان استفاده کنید. مثلاً اگر کودکتان گربه‌ای را می‌بیند و به آن اشاره می‌کند، موقع جواب دادن از همان کلمه‌ای استفاده کنید که همیشه می‌گویید. مثلاً اگر همیشه می‌گویید پیشی، هر بار آن را تغییر ندهید، مثلاً یک دفعه نگویید گربه، دفعه بعد بگویید پیشی یا میو.
- از اسم چیزها به جای گفتن چیزهایی مثل «این، اون، اون‌ها» استفاده کنید. مثلاً اگر کودکتان می‌خواهد توپ را بگیرد و شما توپ را به او می‌دهید که با آن بازی کند، به جای این که بگویید «اینُ بگیر»، بگویید «توپُ بگیر».

یک روش برای تقویت درک و حرف زدن کودک

وقتی با کودکتان حرف می‌زنید، سعی کنید کلمات مهم را تکرار کنید. مثلاً اگر کودکتان به شما نشان می‌دهد که دست‌هایش کثیف شده است، این طور به او بگویید: «دستت کثیف شده» و کلمه کثیف را بار دیگر موقع شستن دست‌هایش تکرار کنید. مثلاً بگویید دستت کثیف شده، بذار بشورمش.

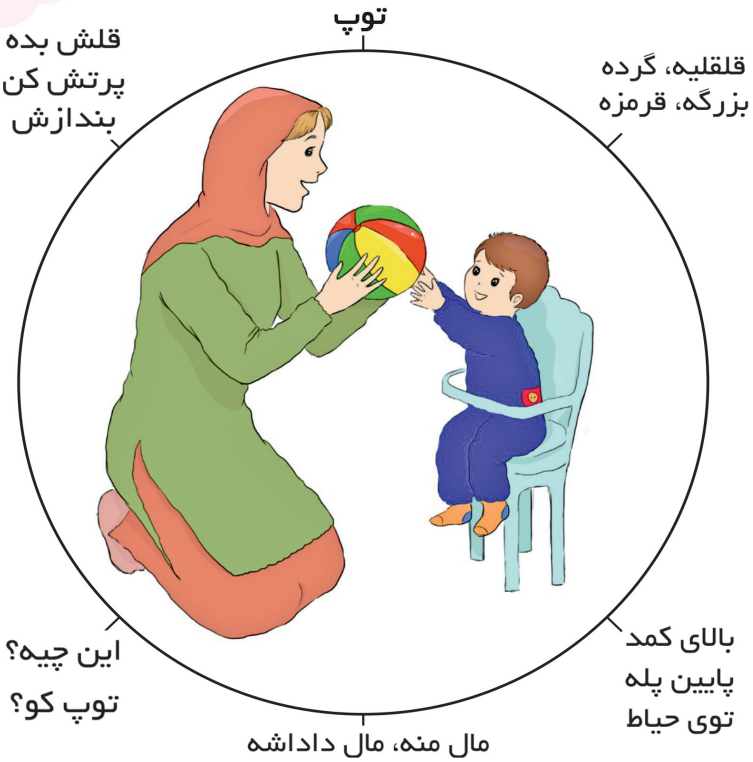

به کودکتان در مورد محیط اطرافش اطلاعات بیشتری بدهید.

وقتی با کودکتان حرف می‌زنید، معمولاً اسم چیزهای مختلف را به او می‌گویید (مثلاً بستنی، توپ)، اما این به تنهایی کافی نیست. لازم است در مورد آن چیزها، اطلاعات بیشتری به کودکتان بدهید.

مثلاً در مورد توپش می‌توانید چیزهای مختلفی به او بگویید:

اسمش: توپ

کجاست: بالای کمد، پایین پله، توی حیاط

توپ چه‌جوریه: قلقلیه، گرده، بزرگه، قرمزه

مال کیه: مال منه، مال داداشه

باهاش چی کار می‌کنی: قلش بده، پرتش کن، بندازش

کلمات پرسشی: این چیه؟ توپ کو؟

چگونه با کودکم کتاب بخوانم؟

- حالا که کودکتان می‌تواند چند کلمه را متوجه بشود و بعضی تصاویر را می‌شناسد، از کتاب خواندن لذت خواهد برد.
- کودکتان از بعضی از کتاب‌هایش بیشتر خوشش می‌آید و از شما می‌خواهد آن را بارها و بارها برایش بخوانید. هر بار که برای کودکتان کتاب می‌خوانید، یک کلمه یا نکته جدید یاد می‌گیرد. بنابراین حتی اگر کودکتان از شما خواست ده‌ها بار یک کتاب را برایش بخوانید، حوصله کنید و بخوانید.
- بهترین نوع کتاب‌ها برای کودکان در این مرحله رشد، کتاب‌هایی است که تصاویر رنگی و بزرگتر و نوشته کم داشته باشند.
- اگر کتابی در دسترس نداشتید، خودتان روی کاغذ برای کودک نقاشی بکشید یا تصاویر کتاب‌های درسی فرزند بزرگتر را ببرید و روی کاغذ بچسبانید.

فهرست منابع:

1. Paul R. Language disorders from infancy through adolescence: Assessment & intervention. Elsevier Health Sciences; 2013.
2. Weitzman, E. It takes two to talk: A practical guide for parents of children with language delays, Hanen Centre; Fifth edition, 2017.
3. Owens, RE. language development, an introduction. 5th Ed., Pearson; 2016.
4. Hoff, E. Language Development. Cengage Learning; 2014.
5. Berk, LE. Language Development. (9th Edi.), Pearson; 2013.
6. Keen, D., Meadan, H., Brady, NC., and Halle, JW. Prelinguistic and Minimally Verbal Communicators on the Autism Spectrum, Springer Singapore; 2016.
7. Charlop, MH, Lang, R, and Rispoli, M. Play and Social skills for children with autism spectrum disorder. Springer; 2018.
8. Owens, RE., Farinella, KA. and Metz, DE. Introduction to communication disorders: a lifespan Evidence-based Perspective. Pearson; 2015.